

Gyermekkönyvkiadás és gyermekkönyv-kereskedelem a rendszerváltozás után*

Az olvasáskutatók intenzíven vizsgálják, milyen az olvasási kultúra Magyarországon, és hogyan lehetne a sokszor kedvezőtlen mutatókon pozitív irányban változtatni. Ahhoz azonban, hogy a felnőtt társadalomban változásokat tudjunk elérni, először mindenképpen a gyerekek olvasási kultúráját kell fejleszteni. Ebben a nevelődési folyamatban nagyon nagy szerepe van a családnak, az iskolának, a hozzáférhető irodalomnak és persze a könyvtáraknak is. Figyelemmel kell kísérni a kiadott könyvek tartalmi differenciáltságát, minőségét, a példányszámát, hogy ezek mind megfelelően szolgálják az elérendő célt, a felnővekvő nemzedék olvasóvá nevelését.

Manapság nagyon sokféle hatás éri a gyerekeket, a fiatalságot. Mindannyian tudjuk, az információáramlás felgyorsult, egyre szélesebb körben terjednek az elektronikus eszközök, de még mindig a „hiteles” nyomtatott dokumentumok a meghatározóak az ismeret- és az információszerzésben. A televízió, az internet, a video- és DVD-filmek már születésüktől kezdve körülveszik a gyerekeket és hatnak rájuk. Ráadásul a rohanó élet, az a körülmény, hogy a szülőknek egyre kevesebb idejük marad a gyermeknevelésre, mind-mind hatással van arra, hogy a gyermek mivel foglalkozik szabadidejében, hogyan készül felnőtt életére.

Munkám során azt vizsgáltam, hogyan szolgálja a rendszerváltozást követő időszak hazai gyermekkönyvkiadása, a gyermekkönyvek propagálása a felnővekvő nemzedék olvasáskultúrájának kialakulását.

Célom, hogy felhívjam a könyvtárosok, pedagógusok, szülők figyelmét a dokumentumpiac ismeretének fontosságára, hogy a kiadványok tömegéből ki tudják emelni az értékes irodalmat a gyermekek számára, és eljuttassák hozzájuk. Egy-szerre használtam fel a publikált szakirodalmat és a statisztikai adatokat. A szakirodalom tekintetében elég szegényes kínálatot találtam ebben a témában, ezért főként a statisztikákra alapoztam megállapításaimat, következtetéseimet. Ezek segítségével elemzem a rendszerváltozás után kialakult trendeket.

Történeti áttekintés

A rendszerváltozás óta eltelt időszak főbb gazdasági, társadalmi és politikai fejleményei természetesen hatottak a gyermekkönyvek kiadására, a dokumentu-

* Ezzel az írással fejezzük be 2007. augusztusi számunkban megkezdett, a fiatalok olvasáskultúrája fejlesztésének lehetőségeiről szóló sorozatunkat.

mok példányszámára, összetételére, a könyvkínálat belső arányaira stb. Az elmúlt, mintegy másfél évtizedben négy korszak különíthető el, ezek főbb jellemzői:

- 1. korszak: A rendszerváltó évek könyvkiadása, az átalakulás korszaka (1989–1993)
 - A milliós példányban kiadott könyvek elárasztották az utcákat, túlkínálat alakult ki a piacon.
 - Számos új, kis kiadó alakult.
 - A nagy állami kiadók válságba kerültek.
- 2. korszak: A privatizáció, az átalakulás korszaka (1994–1996)
 - A könyvesboltok száma felére csökkent.
 - Többfélecsős könyvtámogatási rendszereket vezettek be.
 - Az állami kiadók mellett teret hódítottak az alapítványi és a magánkiadók.
 - Gazdasági nehézségek befolyásolták a könyvkeresletet.
- 3. korszak: Az átalakulás korszaka (1997–2000)
 - Külföldi, főképp amerikai művek árasztották el Magyarországot.
 - Könyvklubok alakultak, az idegen tőke megjelenik Magyarországon.
- 4. korszak: A 2000 utáni gyermek- és ifjúsági könyvkiadás korszaka
 - Egyre kevesebben egyre több könyvet vásárolnak.
 - Az árak gyors ütemű emelkedése.
 - A gyermekkönyvek címeinek száma növekedik, a példányszámok pedig alacsonyok vagy stagnálnak.
 - Igényesen illusztrált gyermekkönyvek jelennek meg.
 - Csaknem kizárólagos profitorientáltság a kiadóknál.

A gyermekkönyvkiadás a statisztikák tükrében a rendszerváltozást követő időszakban

A KSH statisztikai lehetőséget adnak arra, hogy differenciált szempontok szerint tárjam fel az 1970 és 2005 közötti magyar gyermekkönyvkiadás helyzetét. A vizsgálat alapvető szempontjai a következők voltak:

- A kiadott könyvek címeinek száma.
- A kiadott könyvek példányszáma.
- A szerzők állampolgársága, illetve az általuk megcélzott korosztályok:
 - 6 éven aluliaknak szóló művek,
 - 6–14 éveseknek szóló művek,
 - 14 éven felülieknek szóló művek.

Címek száma szerint

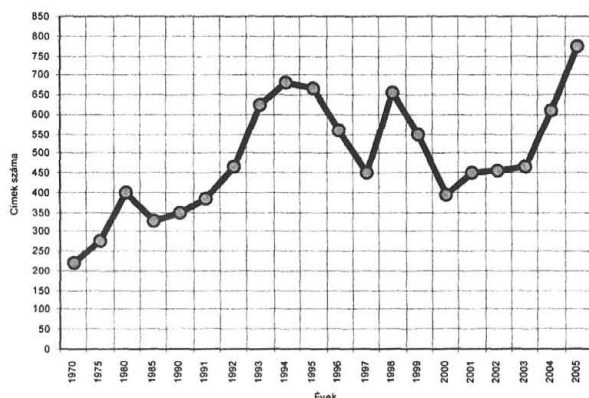
A címek számát tekintve 1970 és 2005 között igen nagy volt az ingadozás. Az első kiemelkedőnek mondható év 1980 volt, amikor majdnem 400 új könyvcím jelent meg a gyermek- és ifjúsági könyvek körében. Igaz, a rendszerváltozás előtti években számos negatív hatás érte már a magyar könyvkiadást: az állami támogatók csökkentek, a könyvárak emelkedtek, az olvasás iránti érdeklődés megcsappant. E jelenségeket a kiadók úgy próbálták ellensúlyozni, hogy könnyű műfajú, nagy sikerre számító könyveket adtak ki. Ennek volt köszönhető a '80-as évek elején a könyvcímek némi növekedése. Ezután visszaesés volt megfigyelhető, de

1985-től kezdve nagy mértékű és gyors növekedés volt tapasztalható egészen 1994-ig. A rendszerváltozást követően a nagy kiadványvállalatokat felváltották a kisebb könyves vállalkozások, amelyek százával alakultak az 1990-es évek elején, mellettük sok új nyomdaműhely is alakult, és ebben az évtizedben jelentek meg a könyvklubok is. Mindennek következtében 1994-ben volt a legmagasabb – a vizsgált időszakon belül – a kiadott könyvek száma: 682 új cím.

Az 1999-es, 2000-es év ismét a hanyatlás korszaka volt. Ekkor az állami könyvkiadók alig egyötödét termelték a teljes magyar könyvforgalomnak, és egyre nagyobb teret nyertek a külföldi befektető cégek Magyarországon.

2000-ben a kiadott gyermekkönyv-címek száma megközelítette a tíz évvel korábban megjelent könyvek számát. 2000-től napjainkig a gyermekkönyvek címét tekintve folyamatos emelkedés figyelhető meg, ez a szám 2005-ben már meghaladta a 770-et, és lehetséges, hogy ez a tendencia folytatódni fog az elkövetkező években is. Bár növekvő mértékű, mégis igen alacsony arányú – átlagosan 5,5 százalék – a Magyarországon kiadott könyvek közül a gyermekeknek szóló írások mennyisége.

**Ifjúsági és gyermekirodalom
a kiadott könyvek címeinek száma szerint**

Példányszám szerint

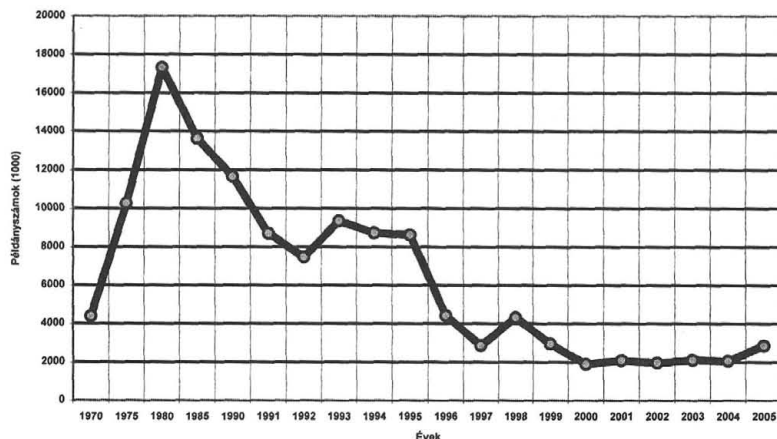
A példányszámokat tekintve egészen más tendencia figyelhető meg. Az 1980-as magas példányszám (17 327 000) után folyamatos csökkenés regisztrálható. Míg 1980-ban igen magas példányszámban jelentek meg könyvek, húsz évvel később már csupán 1 897 000 példány látott napvilágot, ami mindössze egytizede az 1980-as adatnak.

A rendszerváltozás következtében nagyon sok kisebb kiadó alakult, ezzel magyarázható a könyvcímek növekedése és a kezdeti magas példányszám is. Ebben az időben majdnem minden utcáson árultak könyvet. Azonban a könyvárak gyors emelkedése, a vásárlóerő visszaszoruláshoz vezetett, egészen 2000-ig figyelhető meg ez a trend. 1994-ben egy kötet átlagára 800 forint volt, ez az évek előrehaladtával megsokszorozódott. 2000-től viszont fokozatosan, bár nem egyenletesen emelkedő tempóban, de egyre több könyvet vásárolnak a magyar emberek.

A kiadott gyermekkönyvek példányszáma 2000-től kezdve stagnálást mutat, egészen 2005-ig, amikor kisebb mértékű emelkedés figyelhető meg. Ez az elmozdulás jellemző a magyar könyvkiadás egészére is, de ott 2002-ben volt tapasztalható a példányszám emelkedés, ami a gyermekkönyvek esetében 2005-ben következett be. E kategóriáról elmondható, hogy 1990 és 2000 között, tehát tíz év alatt közel harmadára csökkent a kiadott könyvek példányszáma. A rendszerváltozás előtt esetenként százezres példányszámban jelent meg egy-egy könyv, 2000 után már csak átlagosan öt-hatezres példányszámok a jellemzők.

2000-ben jelent meg Magyarországon a Harry Potter sorozat, 2001-ben a Walt Disney sorozattal közösen vezették a hazai könyv-sikerlistákat. A 2002-es példányszám emelkedésben ez is szerepet játszott, illetve az, hogy 2001-ben indították el az „Olvasás Éve” programot Magyarországon.

Ifjúsági és gyermekirodalom a kiadott könyvek példányszáma alapján

Korosztályok szerint

Az óvodáskorú gyermekek számára hagyományosan és régóta sok szép képeskönyv jelenik meg, és a magyar kiadványokban sem volt hiány, igaz, 1997-ben kevés új mű született a gyermekkönyvek műfajában. Ez annak a következménye, hogy a kötetek átlagára megnőtt, továbbá megjelentek a versenyképes romániai, szlovákiai gyermekkönyvkiadók; a Móra Kiadó vezető pozíciója megszűnt, és a többi kiadó nem találta gazdaságosnak például a leporellókat, illetve a színes képekkel teli meséskönyveket megjelentetni, mert ezek előállítására nagyon magas nyomdai költséggel járt.

A '90-es években piacra dobott magyar képeskönyvek egy része az azt megelőző ötven év kiadványainak újrakiadása vagy újrafogalmazása volt. A képeskönyveknek több mint fele verses műfajú volt, többnyire klasszikusok alkotásai vagy népköltések. Alkotói nemzedékváltás következtében 1990 után csökkent a kiadott képeskönyvek száma: a szerzők és illusztrátorok vagy nem élnek már (pl. Janikovszky Éva, Reich Károly, Würtz Ádám), vagy kevesebbet alkotnak e műfajban (pl. Kass János, Réber László). A fiatalabbak pedig ritkábban vállalnak képeskönyv illusztrálást, azért vannak kivételek, például Rényi Krisztina.

Megnőtt az ismeretközlő művek kínálaton belüli aránya, ráadásul az amerikai kiadványok is elárasztották a magyar könyvpiacot. 2000-ben például 65 amerikai cím jelent meg, ugyanakkor magyar cím mindössze 182. 2001-ben, annak ellenére, hogy bőséges volt a gyermekkönyv kínálat, visszaesés következett be az óvodáskorúaknak szóló munkák körében. 2002-től hazánkban is megjelentek a svéd, dán szerzők által írt mesekönyvek, igaz, csak néhány könyvcímmel, de ezzel is változatosabb lett a kínálat. A cseh szerzők óvodásoknak szóló könyvei ugyan már 1970-től jelen voltak a magyar könyvpiacot, de az utóbbi néhány évben ismét népszerűvé váltak. 2004-ben 328 kisgyermekeknek szóló magyar cím jelent meg, ez már igen jelentős szám. Ugyanebben az évben az amerikai szerzőktől származó könyvek egyhatodát tették ki az óvodásoknak szóló könyvtermésnek; 2005-ben pedig már majdnem egynegyedét! Az angol, a német és a francia szerzők művei (a felsorolás sorrendjében) is meghatározóak a hazai könyvpiacot. Az olasz szerzőktől származó művek is megtalálhatók a magyar könyvesboltokban, pl. 2003-ban 44 könyvcímmel szerepeltek. 2004-ben a kiadott gyermek- és ifjúsági (0–18 évesek számára szóló) műveknek közel a 70 százalékát tették ki a kicsiknek (6 éven aluliaknak) szóló munkák. 2005-ben ez az arányszám már elérte a 80 százalékot! A kiadók újabban ismét nagyobb figyelmet fordítanak az illusztrálásra, magyar grafikusokat is alkalmaznak, és mind gyakoribb eset, hogy a könyv szerzője maga az illusztrátor. Az utóbbi időben a nagy bevásárlóközpontokban is egyre több meséskönyv található és sokan ott vásárolják a gyerekeknek szóló olvasnivalót.

A hat-tizennégy éves korosztály számára készült könyvek aránya 1990-ig körülbelül a felét alkotta az összes gyermekkönyvnek, 2003–2004-ben már csupán 30 százalékot alkottak. Viszont biztató, hogy 2005-ben ez az arányszám már 36 százalékra emelkedett. Eközben is viszonylag magas maradt a külföldi szerzőktől származó művek száma, pl. 1994-ben 134 amerikai cím jelent meg, míg magyar 136. De ehhez még hozzászámítandó a 93 angol eredetű cím. Ráadásul 2004-ről 2005-re az angolszász szerzők műveinek száma megduplázódott! A francia szerzők művei is jelentősek voltak egészen 2001-ig, de utána már csupán 4–5 címmel voltak jelen a piacon. Mint utaltam rá, az utóbbi három-négy évben tűntek fel a svéd írók munkái, közel azonos számú címmel, mint a franciáké. A rendszerváltozást követően a délszláv és a lengyel szerzők művei teljesen eltűntek a hazai könyvesboltokból.

A legtöbb 6–14 éveseknek szóló könyv 1998-ban jelent meg. Lehetséges, hogy ebben közrejátszott az a tény, hogy 1995 és 1997 között vezették be a különböző könyvvásárlást támogató rendszereket (például a pedagógusok számára). A mélypont 1995 volt, ebben az esztendőben mindössze 355 könyvcím jelent meg. Ettől az évtől kezdve 1998-ig folyamatos emelkedés volt megfigyelhető. A 2001-es „Olvasás Éve” program ellenére a kiadott könyvek száma nem emelkedett jelentősen.

Az 1990-es évek közepéig *a tizennégy éven felüliek* számára kiadott könyvek száma folyamatosan emelkedett. Az 1995-ben 150-nél is több kiadott cím mutatja, hogy egyre nagyobb érdeklődés mutatkozott az ismeretközlő könyvek iránt, azon belül is főként az amerikai, angol, francia és német szerzők művei iránt. Ez az emelkedés annak ellenére következett be, hogy az ismeretközlő könyvek ára jóval magasabb volt, mint a szépirodalmiaké. 1995-től kezdve csökkent a középiskolás korosz-

tálynak szóló munkák száma, 2000-től pedig átlagosan évente csak tíz cím jelenik meg e korosztály részére. (Például 2002-ben mindössze 4 cím jelent meg, ezek közül is három angol/amerikai szerzőtől származott.) Hiány van tehát a 14 éven felülieknek szóló könyvekből. Igaz, a 2004-es adat, a huszonhárom cím, illetve a 2005-ös huszonnégy cím, bizakodásra ad okot, hogy az elkövetkező években talán növekedni fog a középiskolások számára készülő könyvek mennyisége.

A tizennégy éven felülieknek szóló művek példányszámában 1996-ban következett be drasztikus csökkenés, az elmúlt hat évben pedig szinte eltűnni látszanak a serdülőkorúaknak szánt munkák: a '90-es évek második felében 85 százalékkal csökkent a serdülőkorúak számára kiadott könyvek példányszáma. A kiadók többsége azért nem figyel erre a korosztályra, mert a tizennégy éven felüliek egyre inkább érdeklődnek a felnőtteknek szóló könyvek iránt. A könyvtárakban is az a tapasztalat, hogy az ilyen korú fiatalok már inkább a felnőtt könyvtárakban nézelődnek, és onnan választanak maguknak olvasnivalót. Kérdés az, hogy azért-e, mert tényleg a felnőtt irodalom érdekli őket, vagy esetleg meg akarnak felelni a kortárs-csoportnak, és túl „gyerekesnek” találják a gyermekkönyvtárat, ahová óvodások és kisiskolások is járnak. Természetesen lehet, hogy nagyon is érdekelnék őket olyan könyvek, amelyek nekik, az ő nyelvükön az ő problémáikról szólnak, csak mivel ilyen könyv alig létezik a könyvpiacra, így a felnőtt irodalom felé fordulnak.

Összefoglalás

Negatív irányú változások

- A gyermekkönyvkiadókra a profitorientáltság jellemző, fő céljuk a haszon szerzése.
- Egyre több mű jelenik meg egyre alacsonyabb példányszámban, egyre megfizethetlenebb áron.
- Hiány van a piacon a 6–14 évesek számára írott értékes gyermek- és ifjúsági könyvekből.
- A könyvtárak csak erős válogatással tudnak lépést tartani az egyre szélesedő gyermekkönyvválasztékkal.
- A szülők és a pedagógusok tájékozatlanok a gyermekkönyvek kínálatában, tartalmi értékeiben.
- Kevés a gyermekkönyvet bemutató program.

Pozitív irányú változások

- Jelentősen megnőtt a kiadott könyvek címeinek mennyisége.
- Öröndetes hogy az ismeretközlő művek aránya növekedett, miközben továbbra is jellemző a szépirodalom dominanciája.
- Az utóbbi években már vannak kezdeményezések az olvasás népszerűsítésére. („Olvasás Éve”, könyvfesztiválok, gyermekkönyvhetek, Nagy Könyv program).
- A szerzők nemzetisége egyre változatosabb, sajnos, a magyar szerzők rovására.
- 2005-től kedvező változások figyelhetők meg: majdnem minden korosztály számára egyre több mű, növekedő példányszámban jelenik meg.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bart István: Jelentés, magyar könyvkiadás 1989–1998. = Kritika, 1998. 7. sz. 5–9. p.
- Boldizsár Ildikó: Mi lesz veled Hamupipóke? A magyar gyermekirodalom időszerű kérdései. = Könyv és Nevelés, 2003. 2. sz. 76–82. p.
- Hollósi Zsolt: Nincs biztos recept a sikerre. Beszélgetés Cs. Tóth Jánossal, a Móra Kiadó vezérigazgatójával. = Tiszatáj, 2002. 12. sz. 31–37. p.
- Kóka György: A könyvkereskedelem Magyarországon. Bp., Balassi, 1997.
- Kovács Imre. P.: Gyermekirodalmi változások. = Óvodai Nevelés, 1995. 6. sz. 223–224. p.
- Magyar statisztikai évkönyv, Bp., Központi Statisztikai Hivatal, 1991–2006.
- Statisztikai évkönyv (Magyarország), Bp., Központi Statisztikai Hivatal, 1985–1989.
- Vida Barbara: Harry Potter árnyékában. A gyermekirodalom és a könyvkereskedők terroreja. = Magyar Nemzet, 2001. május 19. 39. p.

Varga Kornélia

Számítógép-használat és felekezeti hovatartozás

A kutatásról

Ez az írás az Országos Széchényi Könyvtár és a TÁRKI 2005. szeptember 16-a és október 15-e között folytatott országos reprezentatív vizsgálatából származó vallási és felekezeti hovatartozásra vonatkozó adatokat ismerteti. E kutatásból származó adatokra építve ezidáig számos tanulmány jelent meg.¹

A mintavétel során többlépcsős, arányosan rétegzett valószínűségi eljárás alkalmazására került sor. A minta nemcsak a felnőtt magyar népességet, hanem a magyar háztartásokat régió szerint is reprezentálja. Az összes felkeresett cím száma: 4288 volt, az összes lekérdezett címé pedig 2058. A 16 éven felüli egyéni lekérdezett kérdőívek száma: 3808.

Mivel korábbi kutatásaink során a felnőtt lakosságra vonatkozó adatokkal dolgoztunk, ezért az adatállományból leválogattuk a 18. életévüket be nem töltötték által szolgáltatott adatokat. A korábbi adatokkal való összevetés, az összehasonlíthatóság csak ezáltal valósulhatott meg. Itt kell elmondani, hogy az OSZK-n belül működő olvasáskutatási műhelynek soha korábban nem volt alkalma ilyen megbízhatóságú és nagyságrendű (3674 fős) mintával dolgoznia.

A TÁRKI 163 tételt tartalmazó omnibusz kérdőívében 10 kérdéssel volt jelen az olvasás témakör. Azonban a kérdőívben szereplő egyéb kérdésekkel való összevetésre is módunk nyílt. Ennek kapcsán fogalmazódott meg a hipotézis, amely szerint hatással van vallásosságunk mértéke és felekezeti hovatartozásunk a kulturális javakkal való ellátottságunkra. E feltevésünket korábbi kutatási eredményekre ala-

poztuk, amelyek a felekezet és a vallásosság kérdéskörében születtek. Mint azt például Tomka Miklós már kimutatta, van összefüggés a házaspárok felekezeti hovatartozása és gyermekeik iskolai végzettsége között. Ugyanis a szülői családban kialakult magatartásminták hatással vannak a felekezeti vegyes, illetve homogám családokban nevelkedő gyerekek iskolai végzettségére. Azokban a családokban ugyanis, ahol a szülők közül az egyik római katolikus, a másik pedig protestáns, ott jelentősen nagyobb az esélye, hogy gyermekeik magasabb iskolai végzettséget szereznek.² Mint azt Harcsa és Tomka írja: „*Mindez arra utal, hogy ugyanazon családokban, ahol erősebb az ösztönzés a gyermekek továbbtaníttatására gyengébb a felekezeti egységhez való ragaszkodás. Feltehetően ez a kevésbé tradicionális, vagy megfordítva a modernebb családok jellemzője.*”

Ezen túlmenően Gereben Ferenc 1985–86-ból származó kutatásaiból ismert, hogy vannak összefüggések a vallásosság mértéke és a könyv olvasási szokások, valamint az olvasmány szerkezet között. Ezek szerint „...*a nem vallásosak minden iskolai végzettségi fokozatban aktívabb könyv olvasók a vallásosoknál, kivéve a diploma szintjét, itt ugyanis a vallásos értelmiség valamivel többet olvasott a nem vallásosnál.*”³ De nem ez az egyetlen olyan pont, ahol kimutathatók szignifikáns összefüggések. A felekezeti hovatartozás is egyike a változóknak.

A jelen kutatás már publikált adatai is hasonló képet festenek. Mint azt Nagy Attila írja: „...*nem mondható meglepőnek, de itt is a nem vallásos és az egyház tanításait követők vannak egy szinten, ők a leginkább olvasók. A bizonytalanok minden tekintetben a leggyengébben teljesítők, s a legnépesebb maguk módján vallásosak csoportja csaknem hajszálpontosan az országos könyv olvasói átlagot jelenti.*”⁴

Eme adatokra építve fogalmazódott meg az a hipotézis, amely feltételez bizonyos összefüggéseket az olvasás, könyv- és könyvtárhasználat, valamint a felekezeti hovatartozás és a vallásosság között.

Amit a KSH adataiból tudni lehet

Mivel a Központi Statisztikai Hivatal már 1870-től végez vallásra vonatkozó összeírást, így csaknem 140 év távlatában tudjuk nyomon követni a hazai vallási, felekezeti változásokat. A rendszeres összeírások történetében az 1960 és 1990 közötti években mutatkozik hiány, ugyanis az 1949-es ilyen típusú összeírást csak a 2001-es követte. A köztes népszámlálások során politikai okok miatt nem történt adatfelvétel. 1992 az az év, mikor a KSH egy 29 ezer főre kiterjedő reprezentatív vizsgálat során igyekezett feltérképezni a magyarországi helyzetet, de a korábbiakhoz képest ez nem teljes körű, nem a teljes népességre kiterjedő adatfelvételt jelentett.

Tehát a KSH 2001-es népszámlálási adatai szerint a következőképp alakultak az egyházra, felekezetre, vallási közösségre vonatkozó adatok:

Római katolikus	51,9%
Görög katolikus	2,6%
Református	15,9%
Evangélikus	3,0%

Izraelita	0,1%
A többi vallás	1,1%
Nem tartozik egyházhoz, felekezethez	14,5%
Nem kíván válaszolni	10,1%
Ismeretlen, nincs válasz	0,7%

A felekezeti hovatartozás általános jellemzői

A KSH 1992–93-as rétegződés- és mobilitásvizsgálataiból származó adataiból ismert, hogy több évtizedes viszonylatban is csak kisebb módosulások következtek be a népesség felekezetek szerinti összetételében. A területi megoszlás tekintetében megállapítható, hogy az Alföldön a protestánsok elterjedtsége jóval nagyobb, mint az ország más régióiban. A szellemi foglalkozású csoportokban magasabb a nem hívők és ateisták hányada, mint a fizikai foglalkozású csoportokban.

A 2001-es adatfelvétel tanúsága szerint a vallásos emberek százalékos aránya az életkorral párhuzamosan növekszik⁵. *„A vallási, felekezeti hovatartozásukat vállalók aránya az életkorral párhuzamosan növekszik. A gyermekkorúak (0–14 évesek) körében nem éri el a 65 százalékot a valamilyen valláshoz tartozók aránya, a fiatal felnőttkorúak között már több mint kétharmaduk (68 százalék) jelölt meg vallást, felekezetet. A 40–59 évesek körében a valláshoz tartozók aránya ennél is tíz százalékponttal több, az időskorúaknak viszont csak alig több mint egytizede nem jelölt meg valamilyen vallást. Ebből következően a népesség átlagos életkoránál a valamilyen valláshoz tartozóké csaknem egy évvel magasabb, a nem tartozók egyházhoz, felekezethez választ adóké viszont több mint tíz évvel alacsonyabb.”*⁶

Az OSZK–TÁRKI adatai kapcsán

Hogy miért közöltük ilyen terjedelemben a KSH megállapításait? A különböző kutatások során mindannyiszor felmerül a megbízhatóság kérdése, az, hogy mennyire fedik a valóságot, mily mértékben tükrözik a valós helyzetet az adatok. A KSH adatfelvétele, mivel nem mintavételi eljárás során választották ki a válaszadókat, hanem a népszámlálási ciklus részeként került sor a népesség összeírására, meglehetősen nagy pontosságúnak tekinthető. (Azért nem mondhatjuk, hogy teljesen pontosak az adatok, mivel a felekezeti hovatartozásra vonatkozó kérdés volt azon három kérdés egyike, amelyre nem volt kötelező a válaszadás.) A megbízhatóság, önmagunk ellenőrzése miatt érdekes számunkra saját adatainknak a KSH adataival való összevetése. Mint azt láthatjuk, a két adatsor között eltérések alig-alig mutatkoznak.

Számítógép- és internethasználat a vallásosság tükrében

Mint az az alapeloszlásból látszik, a 2000 és 2005 között eltelt öt esztendő elég jelentős változásokat hozott a számítógép-használat terén. Hogy ezzel elégedettek

lehetünk-e, az más kérdés. Mindezeket az adatokat a 2005-ös vallásosság–számítógép-használat keresztábrák tanulmányozhatósága érdekében, az összevethetőség miatt közöljük.

Számítógép-használók százalékos megoszlása

Használ-e számítógépet?	2000 (1105 fő = 100%)	2005 (3674 fő = 100%)
nem	76,8%	64,8%
igen	23,2%	35,2%
összesen	100%	100%

Ha a 2005-ös országos adatokat nézzük, látható, hogy míg a 18 éven felüliek 35 százaléka szokott számítógépet használni, ugyanez a többségről, azaz 65 százalékról nem mondható el. Ha ezt összevetjük a felekezeti hovatartozással, azt tapasztaljuk, hogy az evangélikusok (33,04%) állnak legközelebb az országos átlaghoz, ettől való negatív irányú eltérést a görög katolikusok (23,53%) mutatnak, pozitívat pedig az egyházhoz nem tartozók (48,32%). Mint ismeretes, az ország keleti régióiban, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megyében élnek a legnagyobb számban a görög katolikus egyházhoz tartozók. Vagyis a kevésbé fejlett országrészen, ott, ahol magasabb a munkanélküliség, ahol alacsonyabb az iskolázottság, ahol az úgynevezett szociokulturális hátrányok nagyobb mértékben vannak jelen.

Az itt következő táblánál felhívom a figyelmet, hogy míg a számítógép-használat esetében 3657 volt a válaszadók száma, addig az internetre vonatkozó tábla esetében mindösszesen 1279 főre vonatkoznak az adatok. Akik számítógépet használnak, azok jelennek meg a táblázatban 100 százalékként.

Melyik egyházhoz, gyülekezethez tartozik?		Szokott internetezni, a világhálón böngészni, elektronikus levelet küldeni?		Összesen
		nem	igen	
római katolikus	fő	226	388	614
	%	36,81	63,19	100,00
	%	53,43	45,33	48,01
görög katolikus	fő	6	14	20
	%	30,00	70,00	100,00
	%	1,42	1,64	1,56
református	fő	58	111	169
	%	34,32	65,68	100,00
	%	13,71	12,97	13,21
evangélikus	fő	13	24	37
	%	35,14	64,86	100,00
	%	3,07	2,80	2,89

Melyik egyházhöz, gyülekezethez tartozik?		Szokott internetezni, a világhálón böngészni, elektronikus levelet küldeni?		Összesen
		nem	igen	
egyéb vallás	fő	3	9	12
	%	25,00	75,00	100,00
	%	0,71	1,05	0,94
nem tartozik egyházhöz	fő	117	310	427
	%	27,40	72,60	100,00
	%	27,66	36,21	33,39
Összesen	fő	423	856	1279
	%	33,07	66,93	100,00
	%	100,00	100,00	100,00

A vallásosság mértéke és a számítógép-, valamint internethasználat

A vallásosság mértékének a számítógép-használattal való összevetéséből látható, hogy az országos átlaghoz (35%) a bizonytalanok, vagyis azok állnak a legközelebb, akik nem tudják megmondani, hogy vallásosak-e vagy sem (36,24%), és őket követik a maguk módján (33,64%) vallásosak. Az átlagtól pozitív irányban eltérést leginkább a nem vallásosak (42,40%) mutatnak, negatív irányút pedig az egyházián vallásosak. Mint tudjuk, azok, akik ez utóbbi kategóriába sorolják magukat, általában idősebbek és kevésbé iskolázottak.

Mennyire vallásos Ön?		Szokott számítógépet használni?		Összesen
		nem	igen	
nem vagyok vallásos	fő	595	438	1033
	%	57,60	42,40	100,00
	%	25,12	34,03	28,25
nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e vagy sem	fő	95	54	149
	%	63,76	36,24	100,00
	%	4,01	4,20	4,08
vallásos vagyok a magam módján	fő	1351	685	2036
	%	66,36	33,64	100,00
	%	57,03	53,22	55,69
vallásos vagyok, az egyház tanítását követem	fő	328	110	438
	%	74,89	25,11	100,00
	%	13,85	8,55	11,98
Összesen	fő	2369	1287	3656
	%	64,80	35,20	100,00
	%	100,00	100,00	100,00

Az internethasználat esetében elmondható, hogy a skála egyik végpontján található nem vallásosoktól minél inkább közelítünk az egyházián vallásosok másik végpontjáiig, annál kisebb arányban találunk közöttük internethasználókat. Míg a nem vallásosak az országos átlag (24%) feletti mértékben képviseltetik magukat az internethasználók között, a bizonytalanok 26,8%-kal vannak jelen, a maguk módján vallásosak közelítik meg leginkább az átlagot 21,4%-kal, és a sor legvégén 17,1%-kal az egyházián vallásosak állnak. Ezek az adatok százalékos formában a táblázatban nem találhatóak meg, az egyes cellákban található fők száma alapján számoltuk vissza.

Mennyire vallásos Ön?		Szokott internetezni, a világhálón böngészni, elektronikus levelet küldeni?		Összesen
		nem	igen	
nem vagyok vallásos	fő	126	308	434
	%	29,03	70,97	100,00
	%	29,79	35,86	33,85
nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e vagy sem	fő	13	40	53
	%	24,53	75,47	100,00
	%	3,07	4,66	4,13
vallásos vagyok a magam módján	fő	249	436	685
	%	36,35	63,65	100,00
	%	58,87	50,76	53,43
vallásos vagyok, az egyház tanításait követem	fő	35	75	110
	%	31,82	68,18	100,00
	%	8,27	8,73	8,58
Összesen	fő	423	859	1282
	%	33,00	67,00	100,00
	%	100,00	100,00	100,00

Összegzés

Egy kutatás kezdetén mindig nagy dilemma a hipotézis megfogalmazása. De ha ez már megtörtént, akkor az a kérdés, hogy a vizsgálati eredmények vajon alátámasztják-e vagy éppen cáfolják a feltételezést.

A 2005-ös adatfelvétel több ponton regisztrált markáns eltérést a korábbi évtizedek adataihoz képest, de akár Gereben Ferenc 2000-es adatfelvételéhez viszonyítva is kimutathatók változások, elmozdulások. Legyen szó akár az olvasói elitről vagy a nem olvasókról, a kedvenc írókról vagy a számítógép-használatról.

A hazai olvasáskutatás 1985–86-os adatfelvételéből már voltak ismereteink arról, hogy miféle együttjárások, összefüggések vannak a felekezeti hovatartozás és az olvasási szokások között, de a 2005-ös vizsgálat volt az első, amely már az új technológiákkal való összevetést is lehetővé tette. Ebben az esetben azonban inkább csak a jelen helyzet rögzítéséről számolhatunk be, hiszen szignifikáns

összefüggés nem mutatkozott. Ennek ellenére fontosnak tartjuk, hogy rögzítsük a pillanatnyi állapotot, mert egy következő kutatás során fontossá válhat a korábbi adatokkal való összevetés. Fennáll a lehetősége annak, hogy ebben a pillanatban ugyan még nem érzékelhető különbség, összefüggés bizonyos jelenségek között, de a 2005-ben felvett adatok kiindulási pontját képezhetik egy későbbi karakteres, jól megfogható és leírható változásnak. Feladatunk tehát a mostani állapot rögzítése volt, hogy a következő évtizedekben az összehasonlíthatóságnak ne legyen akadálya.

JEGYZETEK

- 1 Nagy Attila–Péterfi Rita: Olvasás, könyvtár- és számítógép-használat. Gyorsjelentés a TÁRKI és az OSZK 2005-ös vizsgálatáról. = Könyvtári Figyelő. 2006/1. 9–45. p.
<http://www.ki.oszk.hu/kf/2006/1/nagy.html>
Nagy Attila: Szakemberek helyett gépek? (Változási tendenciák a könyvtárhasználati szokásokban.) = Könyvtári Figyelő. 2006/4. 457–467. p.
http://www.ki.oszk.hu/kf/2006/4/rezume/rezume_nagy.html
Péterfi Rita: A könyvtárhasználati szokások alakulása a számítógép- és internethasználat tükrében. = Könyvtári Figyelő. 2006/4. 468–484. p.
http://www.ki.oszk.hu/kf/2006/4/rezume/rezume_peterfi.html
Nagy Attila: Olvasás és értékrend. = Könyvtári Figyelő. 2007/1.p. 9–27.p.
- 2 Harscsa István–Tomka Miklós: A felekezeti viszonyok és a vallásgyakorlás néhány jellemzője. In: Társadalmi riport. 1994. Szerk.: Andorka Rudolf–Kolosi Tamás–Vukovich György. TÁRKI: 1994. 396–435.p.
- 3 Gereben Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség. A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében. OSZK. Bp., 1998. 84. p.
- 4 Nagy Attila: Olvasás és értékrend. (Változási tendenciák a könyvolvasási szokásokban.) = Könyvtári Figyelő. 2007/1. 9–27. p.
- 5 Népszámlálás 2001. KSH. <http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/fogalmak.html>
- 6 http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/05/05_modsz.html

Péterfi Rita